

Czifra Szabolcs

Szkíta kori település a Nyírségben: Nyírparasznya, III. forduló (Előzetes jelentés)

Kulcsszavak: megelőző feltárás, előzetes jelentés; Nyírparasznya, III. forduló, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; kora vaskor, szkíta kor, Alföld/Vekerzug-csoport; település, kör alaprajzú építmények, kerámia

1. A lelőhely bemutatása

A Nyírparasznya belterületétől É-i irányban, egy mocsaras-vizenyős mélyedésben, illetve az ún. Veres-vermet elválasztó kiemelkedésen fekvő lelőhelyet (azonosító: 34849) a nyíregyházi Jósa András Múzeum régészei azonosították. Az M3 autópálya építéséhez kapcsolódó megelőző régészeti feltárást 2009. október 28. és 2010. június 10. között a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat, illetve annak átalakulása után a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központjának keretében Berecz Barbara vezette.¹ Ekkor összesen 118 objektum került elő a feltárt 12384 m²-en, amelyek túlnyomó többsége a szkíta korra keltezhető (1. kép). Két gödörben a halomsíros kultúra leletanyaga volt, tizenhét objektumot leletanyaga alapján nem lehet keltezni, hét beásás pedig recens jelenségnek bizonyult. 2011-ben újabb kutatás folyt a már feltárt terület É-i részének folytatásában, aminek révén 6060 m²-en további 37 régészeti jelenség került elő. Ezek az objektumok, mind az elhelyezkedésük, mind pedig a jellegük és leletanyaguk alapján, jól illeszkednek a 2009–2010. évi ásatások során megtalált vaskori településrészlethez. Noha a leletanyag feldolgozása még folyamatban van, a feltárás eredményeinek teljes körű közlése előtt fontosnak tartom a telep néhány, különösen jellemző vagy érdekes objektumának és leletanyagának bemutatását.

A most bemutatásra kerülő lelőhely a Nagyalföld ÉK-i részén található rendkívül speciális geomorfológiájú tájegységében, a Nyírség K-i részén található. A nagyjából 5000 km² nagyságú Nyírséget É-ről a Bodrogtörzs és a Rétköz, K-ről a Beregi- és a Szatmári-sík, D-ről az Érmellék és a Berettyó-síkja, Ny-ről pedig a Hajdúság és a Hajdúhát határolja. Ez a terület átlagosan 20–50 m magasban emelkedik a Tiszántúl síkja fölé és felszínének kialakításában a folyók (Tisza és Szamos) valamint a szél játszották

a legnagyobb szerepet. A folyók hordalékkúpokat és elhagyott medreik mentén vastag üledéket raktak le, a hordalékkúpok anyagából pedig a szél homokot halmozott fel. Ezáltal a Nyírség É-i részén a szélbarázdák, deflációs mélyedések, garmadák, maradékgerincek, a délebbi területeken pedig a parabolabuckák jellemzőek. Egészen az 1800-as évek közepéig a domborzati viszonyok sajátosságai miatt a terület legnagyobb része lefolyástalan volt és így a csapadékos időkben a homokdombok közötti mélyedésekben összegyűlt a víz.²

2. Településszerkezeti megfigyelések

A térség domborzati adottságainak ismeretében nem meglepő, hogy a vaskori település egy, a környezetéből kiemelkedő, és ezért állandó szárazulatnak tekinthető, kisebb földhátan jött létre. A nyírparasznyai vaskori település nyílt jellege és szört szerkezete az Alföld szkíta kori falusias jellegű településeinek általános ismérveit hordozza. A feltárási terület középső sávjában jelentkeztek a legsűrűbben a települési objektumok, míg ettől É-i és D-i irányban távolodva egyre kevesebb került elő. A D-i részen húzott kutatóárokban régészeti jelenséget már egyáltalán nem figyeltek meg. A telepobjektumok sűrűsödése az egykori település belső szerveződésére enged következtetni, ám az egyes települési egységek körülhatárolása nem könnyű feladat. Míg más lelőhelyeken a négyszögletes alaprajzú veremházak körül sűrűsödő egyéb gazdasági rendeltetésű objektumok alkotják a többé-kevésbé körülhatárolható háztartási egységeket,³ addig Nyírparasznyán éppen a települési sejtek központjaiként értelmezhető négyszögletes alaprajzú struktúrák hiányoznak. Ellenben meglepően sok kör vagy ovális alaprajzú, földbe ásott alapú, többszlopos objektum került elő, amelyeknek egyelőre kevés analógiája ismert

¹ BEREZ 2012, 13.

² SÜMEGI et al. 2004.

³ CHOCHOROWSKI 1985, 133; CZIFRA 2006, 173.

a korszakból. A nyírparasznyai vaskori település-részleten e többoszlopos struktúrák jelentős hányada egy szűk területre koncentrálnak került elő (pl. 18/20. és 20/24. objektumok közvetlen közelében található a 19/23. és 32/60. jelenségek). Ugyanakkor arra is van példa, hogy egy ilyen többoszlopos objektum 20 méteres zónájában csak kör vagy ovális alakú gödröket találunk, amelyek között több a hengeres oldalfalú, mint a méhkas alakú verem. A kutak meghatározása nem teljesen egyértelmű, mert mélységük nem éri el a 3 m-t. A fentiekén kívül még egy tűzhelyet lehetett a vaskori településhez kötni.

Különleges alaprajzuk miatt az alábbiakban néhány kör alaprajzú struktúrát részletesebben is bemutatok, leletanyagukból pedig reprezentatív válogatást nyújtok. A töredékek többsége kézzel formált edényhez tartozott, az ettől eltérő készítési technikát külön megemlítem.

OBNR 18/SNR 22. gödör: kissé ovális alaprajzú, enyhén rézsús oldalfalú, mély, egyenes aljú gödör, amelynek betöltését homok alkotta. Valószínűleg teljesen elkülönül a melléte feltárt OBNR 20/SNR 24. struktúrától. Átm=225 cm, Mé=160 cm. A jelenség körvonalát követő 8 oszlophely közül 6 (SNR 201–206) minden bizonnyal ide sorolható. Nagy valószínűséggel még az SNR 207 jelű oszlophely tartozott ehhez a szerkezethez, míg az SNR 215. számú oszlophely a közeli OBNR 20/SNR 24. jelenség szerkezeti elemeként azonosítható. Az oszlophelyek átmérője 20–40 cm közötti, míg mélységük jellemzően 10–20 cm közötti (2. kép). Az objektum felső kevert szürkésfekete, illetve az alsóbb részén már szürkésbarna homok alkotta betöltéséből 7 hordó alakú fazék, 1 behúzott peremű tál, 1 bikónikus bögre, 3 alj és 27 jellegtelen oldaltöredék mellett egy picit vassalak töredék került nyilvántartásba (1.34849.22.1–40.) (3. kép 1–3).

OBNR 19/SNR 23. épület: nagyméretű, ovális alaprajzú, rézsús oldalfalú, K-i oldalán szinte padkás kialakítású, nem túl mély, kissé egyenetlen aljú épület. Középső részén két 50×40 cm átmérőjű, sekély oszlophely volt (SNR 43–44). Az oldalfal mentén 11 oszlophelyet tártak fel, amelyek átlagosan 30 cm átmérőjűek és 12–25 cm közötti mélységűek voltak. Az épület méretei: H=515 cm, Szé=410 cm, Mé=35–40 cm. Tájolás: É–D (kicsi eltéréssel Ny-i irányba) (4. kép). Az alapgödör szürkésfekete színű, kevert paticsos-homokos betöltéséből 30 különböző díszítésű, hordó alakú fazék; 2 bikónikus fazék; 5 behúzott peremű tál; 2 kihajló peremű tál; 2 fedő; 1 szűrőedény; 3 fültöredék; 23 aljtöredék; 3 után-

korongolt, 78 jellegtelen oldaltöredék; 1 miniatűr edényke és 1 orsógomb mellett egy örlőkő töredéke; egy obszidián kaparó, valamint négy hólyagos szerkezetű salakdarabka került nyilvántartásba (1.34849.23.1–173.) (5. kép).

OBNR 20/SNR 24. épület: nagyméretű, ovális alakú, enyhén rézsús oldalfalú, viszonylag sekély, kissé egyenetlen aljú épület. H=380 cm, Szé=350 cm, Mé=60 cm. Körvonalához 7 oszlophely igazodik (SNR 208–214) és feltételeken még ide tartozhat az SNR 215 számú oszlophely. Ezek átlagos átmérője 30–50 cm, míg mélységük 15–40 cm között változik (2. kép). Az épület betöltéséből 20 hordó alakú fazék; 4 közelebből nem meghatározható típusú, fazékszerű edény; 8 behúzott peremű tál; 3 kihajló peremű tál; 1 csúcsos peremű tál; 1 függeszthető(?) edény; 3 aljtöredék; 1 miniatűr fazék; 3 korongolt bögre; 1 jellegtelen korongolt oldaltöredék és 35 jellegtelen oldaltöredék mellett 1–1 fenő- és örlőkő, valamint 2 tapasztástöredék került nyilvántartásba (1.34849.24.1–84.) (3. kép 4–10).

OBNR 32/SNR 60. épület: nagyméretű, kissé ovális alakú, rézsús oldalú, mély, egyenes aljú épület. Középső részén egy ovális alakú lemélyedést észleltek, ami a dokumentációban nem kapott külön azonosító számot. H=520 cm, Szé=450 cm, Mé=75–80 cm, tájolás=É–D (kicsi eltéréssel Ny-i irányba) (6. kép). Az épület-alapgödör betöltésének felső részét szürkésfekete homok alkotta, míg alatta egy lényegesen vastagabb, paticsszemcsékkel kevert, sárga homokfoltokkal tarkított, szürke homokréteg húzódtott. Pontosabb rétegtani megfigyelés nélkül az alapgödörből került nyilvántartásba 24 különböző díszítésű, hordó alakú fazék; 5 díszítetlen és két bütykös, bikónikus fazék; 13 behúzott peremű tál; 4 kihajló peremű tál; 2 tölcseres peremű tál; 1 csúcsos peremű tál; 1 lapos tál; 1 fedő; 1 fül; 1 csésze; 10 aljtöredék; 121 jellegtelen oldaltöredék; 1 grafitos töredék; 8 utánkorongolt töredék; 8 korongolt, bikónikus korsó/bögre, valamint 1 korongolt, behúzott peremű tál mellett 1 orsógomb; 2 tapasztástöredék; 2 salakrög; 1 örlőkő töredéke; 1 vastú és 1 bronztű, illetve egy lapos csonteszköz (1.34849.60.1–132.) (7. kép).

OBNR 62/SNR 93. épület: kerek, rézsús-lépcsőzetes oldalfalú, sekély, kissé egyenetlen aljú épület. H=420 cm, Szé=400 cm, Mé=85 cm. 8 oszlophely bontottak ki az alapgödör oldalfala mellett. Ezek átlagos átmérője 40–60 cm, míg mélységük rendszerint 15–25 cm (8. kép). Az alapgödör szürke kovárányos rétegekkel felosztott kevert, szürke homokos betöltéséből 32 változatos díszítésű, hordó alakú fazék; 9 közelebből egyelőre nem meg-

határozható formájú fazékszerű edény; 8 behúzott peremű tál; 2 csúcsos peremű tál; 1 csésze; 1 szűrő; 1 fültöredék; 2 karcolt díszítésű edénytöredék; 4 aljtöredék; 38 jellegtelen oldaltöredék, valamint 1 korongolt bögre és 2 korongolt, jellegtelen oldaltöredék mellett 2 orsógomb és 1 salak töredéke került nyilvántartásba (1.34849.93.1–104.) (9. kép).

Ezek a kör alaprajzú, több oszlopos épületek rendszerint 3–5 m átmérőjűek (pl. OBNR 9/SNR 13, OBNR 19/SNR 23, OBNR 20/SNR 24. és OBNR 62/SNR 93. objektumok – 2.2–3., 4. és 8. kép), ugyanakkor több kisebb, mintegy 1,5 m átmérőjű, megegyező alaprajzú objektumot is feltártak a lelőhelyen (pl. OBNR 18/SNR 22. – 2. kép 1., 3). Bár több helyről adnak hírt szkíta korra keltezhető, kerek épületekről, szerkezetileg hasonló alaprajzot eddig csak Szolnok, Zagyvapartról közöltek,⁴ amelyet egyelőre közöletlen leletanyaga miatt csak feltételeken keltezhetünk a szkíta korra. A kör alaprajzú vaskori jelenségeink további analógiái a sztyepp és erdős-sztyepp térségének egykorú régészeti kultúráiból ismertek.⁵ Az erdős-sztyepp vidékén természetesen megtalálhatók a leásás körvonalához igazodó oszlophelyekkel bíró kör alaprajzú struktúrák, ugyanakkor némiképp gyakrabban kerülnek elő másféle cölöplyuk elrendezéssel jellemezhető vagy oszlophely nélküli kör alaprajzú objektumok.⁶ Ez utóbbi, nagyméretű, oszlophely nélküli alaprajzi forma lelőhelyünkön is megtalálható (6. kép), bár elképzelhető, hogy az alapgödör közepén azonosított enyhe lemélyülés valójában a középső oszlophelyet jelzi. A Nyírparasznyán előkerült kör alaprajzú objektumok esetében nem zárható ki, hogy ezen építmények egy része lakófunkcióval rendelkezett. Ugyanakkor az objektumok többségéből hiányzik a tapasztott padló és a tűzhely, ami megkérdőjelezi a fenti tetszetős hipotézist. Egyöntetű véleménye a kelet-európai kutatóknak, hogy a kör alaprajzú épületek idegen építészeti tradíciót képviselnek a szkíta milióban, eredetüket azonban eltérő módon ítélik meg. A témával foglalkozó legújabb összegzés a Kárpát-medence DK-i perifériájának késő bronzkori-kora vaskori kultúráiban véli felfedezni az erdős-sztyepp vidék szkíta kori kör alap-

rajzú épületeinek előzményeit.⁷ Ezt a megállapítást azzal egészíthetjük ki, hogy hasonló kör alaprajzú építmények a Kárpát-medence több késő bronzkori településén is előkerültek (pl. Doboz; Esztergom, Helemba-sziget; Mošorin/Mozsor, Feudvar (SRB); Köröm, Kápolna-domb).⁸ Ezen épületek funkciója azonban erősen kérdéses, hiszen a Kárpát-medence K-i felében és annak külső peremterületein a földfelszínre épült, négyszögletes alaprajzú objektumokat azonosítják a késő bronzkor lakóépületeiként, míg a sztyepp egykorú településein a veremházak dominálnak.⁹ Jelenlegi ismereteink szerint a Kárpát-medencében csak a kora vaskortól válnak a falusias jellegű települések arculatának meghatározó elemeivé a négyszögletes alaprajzú veremházak.¹⁰

3. A leletanyag értékelése

A leletanyag többségét a kerámiatöredékek alkotják, amelyek tipológiai besorolását nehezíti töredettségük; ép edények, illetve teljes profilok elenyésző számban kerültek elő. A kerámiáspektrum zömmel a szkíta kori Alföld/Vekerzug-csoport jól ismert alaptípusaiból (bikónikus, hordó és virágcserep alakú fazekak, behúzott peremű tálak és perem fölé húzott fülű bögrék) áll,¹¹ amelyek a régészeti kultúra szinte minden lelőhelyén megtalálhatók. Így szükségtelennek éreztem a bemutatott edénytípusok minden egyes párhuzamát megemlíteni. Ehelyett nagyobb hangsúly került egy általános, bár kétség kívül elnagyolt, vázlatos kép megalkotására, amelyben az Alföld-csoport kerámia repertoárja regionális léptékű kapcsolatrendszere bontakozik ki. A Kárpát-medence K-i felének kora vaskori régészeti kultúráinak fazekas hagyományaiban megfogható azonosságok talán legfőbb oka a helyi késő bronzkori tradíciókban keresendő.¹²

Nyírparasznyai településrészletünk relatív gazdag kerámia leletanyagát egyértelműen a hordó alakú fazekak uralják. A kézzel formált, hordó alakú fazekak a Kárpát-medence minden kora vaskori régészeti kultúrájában előfordulnak. Noha ismertek egyszerű, díszítetlen példányok, az Alföld-csoport emlékanyagában, lényegesen gyakrabban találko-

⁷ KASHUBA–LEVITSKI 2012, 573–582.

⁸ D. MATÚZ 1997, 214., 7. kép; POLGÁR 2003, 68–81., 3. kép/ Fig. 3.; MEDOVIĆ 1991, 144–151. Taf. 47:2; V. SZABÓ 2004, 138–139, 7. kép; B. HELLEBRANDT 2015, 199–212. Abb. 4–6.

⁹ V. SZABÓ 2004, 140–141.

¹⁰ CZIFRA 2006, 173.

¹¹ PÁRDUCZ 1940, 91; BOTTYÁN 1955, 13.

¹² KEMENCZEI 2009, 96–97.

⁴ CSEH 1999, 82–83., 1. kép/ Fig. 1.

⁵ SOLOVYOV 2010, 291–303., Fig. 188; SMIRNOVA/СМИРHOBA 1996, Ris. 3; SMIRNOVA/СМИРHOBA 1998, 77–121., Ris. 3, 8.

⁶ SMIRNOVA/СМИРHOBA 2001, 59–73.; SMIRNOVA/СМИРHOBA 2004, 409–429., Ris. 7.

zunk a fazekak különféle bütykökkel, bordákkal és benyomkodásokkal, vagy ezek valamilyen kombinációjával díszített változataival.¹³ Nyírparasznyán a benyomkodással tagolt szalagbordával díszített hordó alakú fazekak igen nagy számban találhatóak meg (3. kép 1., 6–7. és 5. kép 1–2.), míg a hasonlóképpen díszített, virágcserep alakú fazekakból lényegesen kevesebb került elő (3. kép 4–5.; 5. kép 3. és 9. kép 1.). A benyomkodásokkal tagolt bordával díszített fazék a késő bronzkorból is jól ismert,¹⁴ a vaskorban pedig a Kárpát-medence szkíta arculatú kultúráin¹⁵ kívül a Bosut-¹⁶ és a Hallstatt-kultúra házi kerámia együtteseiben,¹⁷ valamint az erdős-sztyepp vidékén¹⁸ is az egyik leggyakoribb edénytípus. Nagyobb számban a Ha D időszaktól kezdődően jelenik meg a településeken a hordó alakú fazékforma,¹⁹ amely még a La Tène-kori leletanyagban is fellelhető.²⁰ Emellett Nyírparasznyán megtalálhatóak még a kúpos és lapos bütykökkel, benyomott bütykökkel, valamint az egyszerű benyomkodott pontsorról díszített fazekak (5. kép 4.; 7. kép 1., 5.; 9. kép 2–3.). Az egymással szemben, vízszintesen elhelyezett fülű, függeszthető (?) edények (3. kép 9. és 9. kép 5.) és a formailag hasonló, ám átfűrt bütyökfüllel rendelkező kerámiák ellenben nagyon ritkák.

Kézzel formált és korongolt edénytöredékek egyaránt jelen vannak a leletanyagban, utóbbiak a nyilvántartásba vett 3815 kerámiatárgy között 8,1%-os részarányt képviselnek. Meglepő, hogy a korongolt edények aránya meg sem közelíti a temetőanyagokban azonosított kerámia eloszlási mintát.²¹ Nagyságrendileg megegyező kerámiaanyag vizsgálata alapján a Bódva menti Čečevojce/Cséc (SK) vaskori településén a korongolt kerámia részaránya mindössze 2,1% volt.²² Hasonló anomáliát érzekeltünk Nagytarcsa kapcsán is,²³ azonban ott mindössze 304 tétel került nyilvántartásba, ami az adatok statisztikai értékeléséhez nem nyújtott kellő alapot. Új adataink fényében valószínű, hogy a temetkezési mellékletként előkerült agyagedények minőségi összetétele

nem az egykori mindennapi élet viszonyait tükrözi. Korongolt technikával rendszerint a finomabb kidolgozású, feltehetően étkezési célokra használt bögrék, korsók és tálak készültek (3. kép 8. és 7. kép 6.), míg a kizárólag kézi technikával készült fazekak elsődleges szerepe az élelemtárolás, illetve az ételek elkészítése lehetett. Az igényesebb technikai kivitel, a körültekintőbb soványítás és a magasabb kiégetési hőmérséklet közötti összefüggéseket már petrográfiai vizsgálatokkal is alá tudjuk támasztani.²⁴

Lelőhelyünkről a megszokottnál nagyobb számban ismertek a korong alakú fedők, kihajló és csúcsos peremű tálak, felületükön sűrűn átluggatott szűrőedények, valamint a kakastaréjszerűen csipkézett fülű csészék. A fedők korábbi hiánya gyaníthatóan a kutatás hiányossága: korszakunkból eddig jórészt csak a temetőket publikálták és a használati kerámia bizonyos típusai magától értetődő módon nem kerültek be a sírokba. Sőt a temetőfeltárások tapasztalatai alapján az egyszerű behúzott peremű tálakat gyakran használták fedőként,²⁵ aminek fényében a fedők tömeges megjelenésére a szkíta kori településeken a későbbiekben sem számíthatunk. Korong alakú fedőink (5. kép 12–13.) párhuzamai az Alföld-csoport több településéről ismertek (pl. Cămin/Kálmánd (RO); Čečevojce/Cséc (SK); Mezőkövesd, Mocsolyás és Polgár, Homok-dűlő).²⁶ A hasonló korongfedők használata a szkíta-hallstatt kevert anyagokban,²⁷ a Kárpátalja-csoportban,²⁸ valamint a kelta emléktárolókban²⁹ egyaránt kimutatható. Mint ismeretes, az Alföld-csoport domináns táltípusai a késő bronzkori formákból levezethető behúzott peremű tálak³⁰ (3. kép 3.; 5. kép 6.; 7. kép 7., 9., 11.), ezért volt oly meglepő, hogy Nyírparasznyán a kézzel formált tálak egy része enyhén vagy erőteljesebben kihajló peremű (5. kép 7–9.). Bár az Alföld-csoport emléktárolókban meglehetősen ritkán tűnnek fel a formailag hasonló tálak,³¹ a Bug partján feltárt szkíta kori erődített településen, Nemirovon (UKR), viszonylag gyakoriak.³² A

Gáva-kultúra edényformáinak alapján³³ a kihajló peremű tálak ugyancsak a késő bronzkori fazekas hagyományokra vezethetőek vissza.³⁴ Nem újdonság a lelőhelyünkön talált (3. kép 10. és 9. kép 7–8.) csúcsos peremű tálak szkíta kori jelenléte, amelyek előzményeit szintén a késő bronzkorban kereshetjük.³⁵ Ezen tálforma használata a Kárpát-medencében egészen a kelta időszakig kimutatható.³⁶ A kérdéskör részletesebb elemzése nélkül jelen pillanatban úgy tűnik, hogy korszakunkban a Felső-Tisza-vidéken, az Érmelléken, a Bódva és a Hernád folyók völgyében találkozunk gyakrabban ezzel az edénytípussal. A tálak most bemutatott egyszerű, szimmetrikusan elhelyezett négy csúccsal, illetve a páros, M alakú csúcsokkal díszített változataitól némiképp eltérő formai variánsok a Hallstatt-kultúrában is fellelhetők.³⁷ Rendkívül érdekes a kakastaréjszerűen csipkézett fülű csészetöredék (9. kép 9.)³⁸, amelynek párhuzamait az Alföld szkíta kori emlékeiből eddig csak Alsótelekes, Dolinkáról és Dédestapolcsány, Verebce-tetőről közölték.³⁹ Ennek a széles szájú, kihajló peremű csészének a formai előzményeit a késő bronzkori Gáva-kultúra leletanyagában fedezhetjük fel, míg kora vaskori megfelelőit rendszerint a Kr. e. 7. sz. harmadik negyedétől a 6. sz. közepéig kelteznek.⁴⁰ A csészék elsődleges elterjedési területként korábban a Kárpátalja/Kustánfalvi-csoportot jelölte meg a kutatás, míg alföldi megjelenésüket a Kárpátalja-csoport erős kulturális hatásával magyarázta.⁴¹ Azonban a nyírparasznyai csészék petrográfiai vizsgálata lokális előállítást sugall, míg a kevés rendelkezésre álló közlés áttekintése egyértelművé teszi, hogy a sokat hivatkozott kusanovicei/Kuštanovice/Kustánfalva (UKR) temető 3. halomsírnak kerámia repertoárjához tartozó edény formája és fülkialakítása jelentősen eltér a fentebb tárgyalt csészéktől. Mivel a kakastaréjszerűen csipkézett fülű csészék legkarakterisztikusabb képviselőit az Északi-középhegység peremterületeiről közölték, nem

szerecsés a továbbiakban is a Kárpátalja-csoport-hoz kapcsolni ezt a csészeformát, hiszen kialakulása nagy valószínűséggel a Kárpát-medence K-i felének helyi késő bronzkori hagyományainak vaskori továbbélésével magyarázható.⁴²

Korszakunkban ritkán bukkannak fel a felületükön sűrűn átluggatott edények (9. kép 10.), amelyek rendeltetéséről megoszlanak a vélemények, ám feltehetően szűrők lehettek.⁴³ A lelőhelyünkön több formai variánsban (gömbös, bikónikus, bekarcolt és árktolt díszű, valamint gerezdelt) fellelt orsó-gombok (10. kép 1–3.) többsége a nők által végzett szövés-fonás mindennapos kellékei lehettek, egyes példányokat azonban gombként is használhattak.⁴⁴ Miniatur edények (10. kép 4.), valamint apró öntőkanalak (10. kép 5.) viszonylag ritkán jelennek meg az Alföld-csoport-hoz köthető településeken és temetkezésekben, és funkciójuk sem teljesen tisztázott.⁴⁵ Lelőhelyünk fémleletekben szegény, a szkíta korból mindössze egy, a korszakban gyakori,⁴⁶ díszítetlen vaskarperec (10. kép 6.), valamint egy bronzkarperec, egy bronztű, a periódus lelőhelyein ugyancsak rendszeresen előforduló kör keresztmetszetű vastű (?) és néhány apró, kör átmetszetű, talán egykoron tűként vagy árktént használt vastárgy említhető (10. kép 7.). A tűkkel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy viseletük nem terjedt el általánosan az Alföldön.⁴⁷

A telepobjektumokban több őrlő- és fenőkö töredék, valamint kevés salak volt, amelyek vizsgálata folyamatban van. A településrészlet nagyságához képest nem túl nagy mennyiségű állatcsont anyag kiértékelését megnehezíti a csontok töredezettsége és rendkívül rossz megtartása, ami részben a környezeti tényezők hatásának tudható be. A zoológiai anyag előzetes vizsgálata alapján egyértelműnek tűnik a szarvasmarhák és kiskérődzők dominanciája. A leletanyagban lényegesen kevesebb a ló- és sertéscsont, emellett elenyésző számban tűnnek fel kutya- és vadállatmaradványok.

¹³ CHOCHOROWSKI 1985, 36–39; KOZUBOVÁ 2013, 145–150.

¹⁴ KEMENCZEI 1984, 68.

¹⁵ CHOCHOROWSKI 1985, 38–39; POPOVICH 1997, 88.

¹⁶ POPOVIČ 1981, 28; VASIĆ 1987, 540–541.

¹⁷ KOVAČEVIĆ 2008, 56.

¹⁸ GANINA 1984, 71.

¹⁹ PATEK 1984, 67.

²⁰ SZABÓ et al. 2007, 239.

²¹ CHOCHOROWSKI 1985, 48–49; CHOCHOROWSKI 1996, 116.

²² MIROŠSAYOVÁ 1994, 44.

²³ CZIFRA et al. 2012, 236.

²⁴ CZIFRA et al. 2012, 246–247.

²⁵ KEMENCZEI 2009, 97.

²⁶ NÉMETI 1984, Fig. 5:9.; KALICZ–KOÓS 1998, Abb. 10:2.; VERES 2003, 5. kép 6. és 6. kép 3.

²⁷ Lásd pl. MIROŠSAYOVÁ 1987, 122; ROMSAUER 1993, 19–20, Tab. I:15, 20, 22; Tab. X:4, 18, 23, 29; Tab. XI:2; Tab. XII:24, 28, 31.

²⁸ POPOVICH 1997, Pl. XV:10–11, 13.

²⁹ SZABÓ et al. 2007, 240, Fig. 46.

³⁰ CHOCHOROWSKI 1985, 32.

³¹ KEMENCZEI 2009, 97.

³² SMIRNOVA 1997, 630, Abb. 7.

³³ KEMENCZEI 1984, 67–78.

³⁴ LENGYEL 1960, 64; SMIRNOVA 1997, 635–636; KEMENCZEI 2009, 97.

³⁵ LENGYEL 1960, 64; CHOCHOROWSKI 1985, 34; KEMENCZEI 2009, 97.

³⁶ NÉMETI 1988, Fig. 11:4.

³⁷ NÉMETI 1982, 119; STEGMANN-RAJTÁR 2002, 199.

³⁸ CZIFRA et al. 2015, Fig. 2:1, Fig. 3:1.

³⁹ PATAY 1961, VIII. t. 3; PATAY–B. KISS 2002, 23. ábra 2. és 24. ábra; CZAJLIK et al. 2014, 4, Fig. 6.

⁴⁰ PATAY–B. KISS 2002, 128–129; KASHUBA et al. 2012, 103–106.

⁴¹ NÉMETI 1982, 119; POPOVICH 1997, 140; STEGMANN-RAJTÁR 2002, 199; CZAJLIK et al. 2014, 4.

⁴² CZIFRA et al. 2015, 77.

⁴³ ISTVÁNOVITS 1997, 76.; CSEH 2001, 90.; GYUCHA 2002, 62.

⁴⁴ BOTTYÁN 1955; CHOCHOROWSKI 1985, 78–79; KEMENCZEI 2009, 93; KOZUBOVÁ 2013, 122–128.

⁴⁵ KEMENCZEI 2009, 100; KOZUBOVÁ 2013, 156–158.

⁴⁶ CHOCHOROWSKI 1985, 57–61; KEMENCZEI 2009, 84.

⁴⁷ CHOCHOROWSKI 1985, 66–68; KEMENCZEI 2009, 71–72; KOZUBOVÁ 2013, 71–72.

4. Keltezés

Jól datálható fémtárgyak hiányában a település keltezése alkalmával a használati kerámiára kell támaszkodnunk, ami a vaskori házi kerámia egyes típusainak rendkívül hosszú élete miatt igen nehéz feladat.

A széles szájú, kihajló peremű, esetenként kakastaréjszerűen csipkézett fülű csészék az alsótelekesi és dédestapolcsányi temetőekben azok legkorábbi, korongolt áru nélküli fázisához köthetők.⁴⁸ Nyírparasznyán ugyanakkor minden esetben korongolt kerámiával együtt jelentkeztek ezek a csészék.⁴⁹ Az újabb vizsgálatok alapján a korongolt edények legkorábbi megjelenése az Alföldön nagy valószínűséggel a Kr. e. 7. sz. végére–6. sz. elejére tehető,⁵⁰ a Kr. e. 6. században pedig már a korongolt áru helyi gyártásával számolhatunk.⁵¹ A nehezebben keltezhető edénytípusok is ezt a horizontot jelölik ki a település korai szakaszaként. Egyértelműen elkülöníthetők ugyanis a leletanyagban az archaikus formai bélyegeket mutató edények; a késő bronzkori előképektől eltérő formai, felületkezelési és díszítésbeli megoldások azonban a fazekas tradíciók átalakulását sejtetik. Így településünk semmiképpen sem keltezhető az Alföld-csoport legkorábbi időszakára, összességében azonban jól beleilleszthető az Érmelléktől az Északi-középhegységig húzódó, tágabban értelmezhető Felső-Tisza-vidéki területbe, ahol a szkíta korban még jól érzékelhetőek a késő bronzkori hagyományok.⁵²

További fogódzót jelentenek a lelőhely benyomkodott pontsorrallal, illetve benyomkodással tagolt hosszú bütykökkel díszített, hordó alakú fazekai. Ezek a díszítések sporadikusan már a Ha D időszak kezdetén megjelennek, nagyobb számban azonban a Ha D2 fázistól terjednek el, ami elsősorban a kelet-szlovákiai lelőhelyek anyagával támasztható alá.⁵³ A hasonló benyomkodott pontsorok, illetve a bütykökkel kombinált benyomkodott díszítés még a későbbi, kelta településeken is megtalálható.⁵⁴ A bemutatott korongolt edénytípusok közül ugyan többet is (3. kép 8. és 7. kép 6.) készítettek a La Tène időszakban,⁵⁵ de a jellegzetes kelta edények hiányoznak a nyilvántartásba vett leletanyagból. Mindezek alapján a Nyírparasznya határában feltárt település legkorábban a Kr. e. 6. sz. közepén vagy még inkább a második felében jöhetett létre és – a kelta ízlést tükröző edények hiánya alapján – a Kr. e. 4. sz. közepe előtt elnéptelenedett. A leletanyag statisztikai vizsgálata természetesen tovább finomíthatja majd ezt a kronológiát.

Köszönetnyilvánítás

Hálás köszönettel tartozom Berecz Barbarának a leletanyag közlésének átengedéséért. Külön köszönöm Kazsóki Ágnesnek a kitűnő tárgyrajzok elkészítését, Romankovics Szilviának a felszín- és metszetrajzokon végzett digitális utómunkálatokat, továbbá Csoóri Zsuzsannának az állatesontok vizsgálatát.

⁴⁸ PATAY–B. KISS 2002, 128–129; CZAJLIK et al. 2014, 4.

⁴⁹ CZIFRA et al. 2015, 73.

⁵⁰ PATAY–B. KISS 2002, 130; KEMENCZEI 2009, 105.

⁵¹ Lásd összefoglalóan CZIFRA et al. 2012.

⁵² CZIFRA et al. 2015, 77.

⁵³ MIROŠAYOVÁ 1987, 118.

⁵⁴ SZABÓ et al. 2007, 239.

⁵⁵ Lásd pl. SZABÓ et al. 2007, 244, fig. 47., II/5, 1. típus és II/7, 1. típus.

Szabolcs Czifra

A Scythian period settlement in the Nyírség region: Nyírparasznya, III. forduló (Preliminary report)

Keywords: pre-development excavation, preliminary report; Nyírparasznya, III. forduló, County Szabolcs-Szatmár-Bereg; Early Iron Age, Scythian period, Alföld/Vekerzug group; settlement, round buildings, pottery

The site (id. no. 34849) in the Nyírség region, a region with a special geomorphology located in the north-eastern part of the Hungarian Plain, was investigated between 2009 and 2011, prior to the construction of the M3 Motorway. A total of 155 archaeological features, whose overwhelming majority can be dated to the Early Iron Age, were identified over the 18,444 m² large excavated area (Fig. 1).^{1–21}

The dispersed layout of the unfortified Iron Age settlement at Nyírparasznya resembles the other rural settlements of the Scythian period in the Hungarian Plain.³ However, the rectangular structures usually marking the centres of the settlement nuclei were lacking; instead, we found a surprisingly high number of sunken oval or round features with multiple posts, to which few analogies are known from the period.

The circular buildings generally have a diameter of 3–5 m (e.g. Features OBNR 9/SNR 13, OBNR 19/SNR 23, OBNR 20/SNR 24 and OBNR 62/SNR 93; Figs 2, 4, 8); at the same time, several smaller structures with a similar groundplan were also uncovered (e.g. Feature OBNR 18/SNR 22; Fig. 2). Although similar round buildings dating from the Scythian period have been reported from several sites, a comparable groundplan has so far only been published from Szolnok, Zagyvart; however, in the lack of published finds, this site can only be dated to the Scythian period tentatively. Other analogies to circular features are known from the contemporaneous archaeological cultures of the steppe and the forested steppe.^{5–6} While round structures with post-holes conforming to the outline of the sunken feature can be found in the forested steppe region too, round features with a different post-hole arrangement or without post-holes are more frequent.

While most Eastern European researchers agree that buildings with a circular groundplan represent an intrusive tradition in the Scythian cultural milieu, they differ on the possible origins of these buildings. A recent overview devoted to this problem argued that the forerunners of the Scythian period round buildings should be sought in the Late Bronze Age–Early Iron Age cultures on the south-eastern fringes of the Carpathian Basin.⁷ To which we may add that comparable round buildings have been uncovered on several Late Bronze Age settlements in the Carpathian Basin (e.g. Doboz; Esztergom, Helemba-sziget; Mošorin/Mozsor, Feudvar in Serbia; Köröm, Kápolna-domb).⁸ The function of these buildings remains strongly controversial since rectangular, above-ground buildings are generally identified as the residential buildings of the Late Bronze Age in the eastern half and on the fringes of the Carpathian Basin, while sunken houses predominate on the contemporaneous settlements on the steppe.⁹ The current evidence indicates that rectangular sunken buildings only became the dominant element of rural villagescapes from the Early Iron Age onward in the Carpathian Basin.¹⁰

The finds are dominated by pottery sherds (Figs 3, 5, 7, 9, 10. 1–5), whose typological assignation is encumbered by their fragmented condition and the negligible number of intact vessels and complete vessel profiles. The ceramic inventory is predominantly made up of the basic types of the Alföld/Vekerzug group of the Scythian period (biconical, barrel- and flower pot-shaped pots, bowls with indrawn rim and mugs with high-drawn handles),¹¹ which occur on all sites of this archaeological culture. The pottery of the

¹ The footnote texts can be found in the Hungarian study.

Nyírparasznya settlement is visibly dominated by barrel- and flower pot-shaped pots, which were current in every Early Iron Age culture of the Carpathian Basin. Although plain, simple variants are also known, the pieces of the Alföld group were often adorned with various knobs, ribs and impressed motifs, as well as their combinations.^{12–20}

Hand-thrown and wheel-turned vessels both occur, the latter representing 8.1% of the 3815 inventoried pottery finds, a proportion conforming to the ratio on other settlements. Curiously enough, the proportion of wheel-turned pottery does not even approximate the pottery distribution ratios noted in cemeteries.^{21–23} It would appear that wheel-made pottery production was reserved for finer wares, for the mugs, jugs and bowls used for food consumption.²⁴

Certain vessel types such as disc-shaped vessel lids, bowls with outturned and peaked rim, strainers and cups occur in greater number than usual on this site. The earlier apparent lack of lids can probably be ascribed to the shortcomings of research: mostly the period's cemeteries have been published and certain types of utilitarian domestic pottery were quite obviously not deposited in burials.^{25–29}

We know that the most common bowl types of the Alföld group were the bowls with indrawn rim that can be derived from Late Bronze Age forms,³⁰ explaining our surprise when we found that a part of the hand-thrown bowls from Nyírparasznya had a gently or more emphatically outturned rim, occasionally with a pair or two pairs of symmetrically set knobs on the rim. Bowls with outturned and peaked rim can both be traced to Late Bronze Age traditions, and their parallels also occur in the forested steppe belt.^{31–36} Even without a detailed analysis of this issue, it would appear that bowl variants with a peaked rim were more common in the Upper Tisza region.³⁷ One remarkable fragment comes from a cup with scalloped handle recalling a rooster's crest, whose contemporaneous analogies are currently only known from Alsótelekes, Dolinka and Dédestapolcsány, Verebce-tető. The formal precursor of this wide-mouthed cup with outturned rim can be sought in the pottery of the Late Bronze Age Gáva culture, while its Early Iron Age counterparts are generally dated to the period from the third quarter of the 7th century to the mid-6th century BC. Its appearance can probably be attributed to the survival of local Late Bronze Age traditions into the Iron Age in the eastern half of the Carpathian Basin.^{38–42}

Strainers and miniature vessels are fairly rare in this period (*Fig. 10. 4*), as are small ladles.^{43–44} The majority of the spindle whorls coming in many forms (spherical, biconical and segmented) decorated with incised and grooved patterns; *Fig. 10. 1–3*) were no doubt the everyday accessories of spinning and weaving performed by women.⁴⁵ Although few metal finds were recovered (*Fig. 10. 6–7*),^{46–47} several grindstones and whetstones were brought to light from the features alongside a few lumps of slag. The animal bone sample was not particularly large compared to the size of the settlement; its preliminary assessment indicated a dominance of cattle and small ruminants. Horse and pig bones are considerably fewer in number, while the remains of dog and wild species are negligible.

In the lack of well-datable metal finds, we can only take the domestic pottery as our springboard, which is no easy task owing to the long use of certain Iron Age ceramic types. Although wide-mouthed cups with outturned rim and rooster's crest-like scalloped handles are generally assigned to the earliest phase of the Scythian period in the Hungarian Plain,⁴⁸ these cups were always found in association with wheel-turned pottery at Nyírparasznya.⁴⁹ Given the date of the appearance of wheel-turned wares,^{50–51} the settlement's early occupation can be dated to the late 7th–early 6th century BC. This date is not at variance with the presence of more archaic vessel types, whose form, surface treatment and decoration differ from their Late Bronze Age predecessors. Thus, the settlement cannot be dated to the earlier phase of the Alföld group, but it can be fitted into the broader Upper Tisza region extending from the Érmellék region to the Northern Mountain Range, where Late Bronze Age traditions persisted into the Scythian period.⁵² The barrel-shaped pots decorated with impressed dots or long, impressed knobs provide another chronological anchor: this decoration appeared sporadically at the onset of the Ha D period, but became truly widespread from the Ha D2 phase, and survived up to the Celtic period, when it is attested on settlements.^{53–54} Although several types of the wheel-turned ceramics were also produced during the La Tène period,⁵⁵ typical Celtic vessels are lacking among the pottery finds. In the light of the above, the settlement investigated on the outskirts of Nyírparasznya was probably established in the mid-6th or later 6th century BC and was abandoned sometime before the mid-4th century BC. The statistical assessment of the find material will probably modify this broad chronology.

Irodalom • References

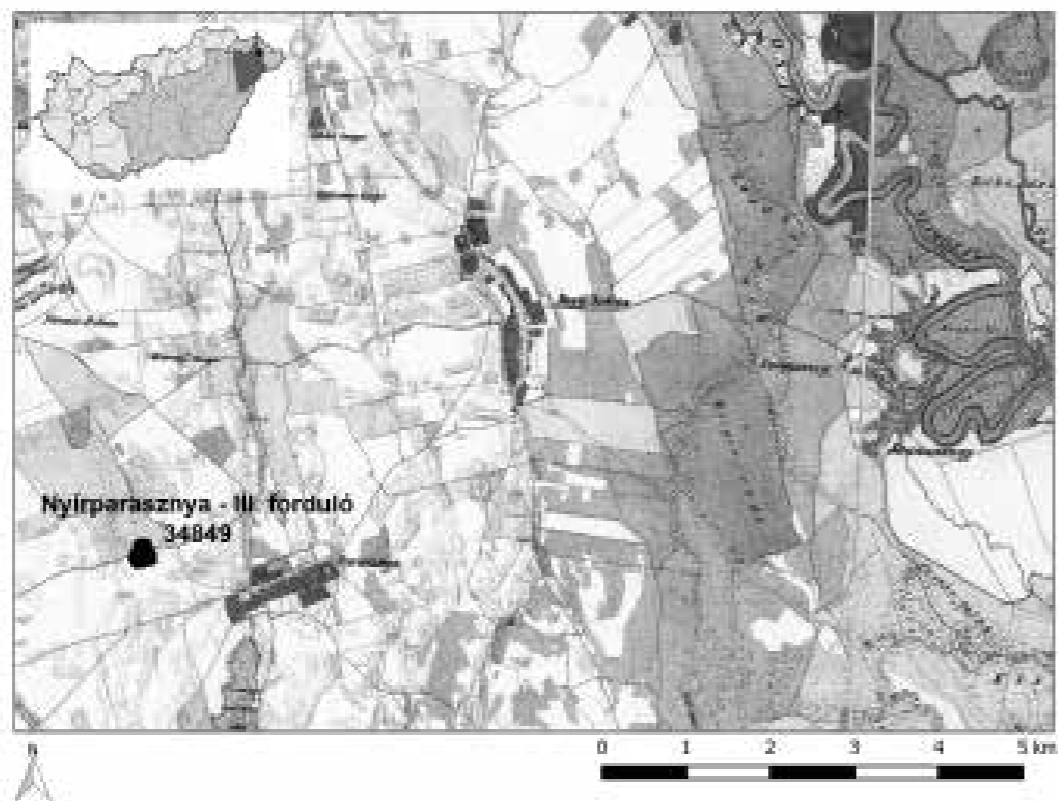
- BERECZ 2012 BERECZ B.: Nyírparasznya – III. forduló (Szabolcs–Szatmár–Bereg megye, 66., 187. lelőhely). In: Kvassay, J. (szerk./ed.) Évkönyv és jelentés a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2009. évi feltárásairól/Field Service for Cultural Heritage 2009 Yearbook and Review of Archaeological Investigations. Budapest 2012, 13.
- B. HELLEBRANDT 2015 B. HELLEBRANDT, M.: Die Häuser der Gáva-kultur auf dem Fundort Köröm–Kápolna-domb (Ungarn). In: Szatmári, I. (Hrsg.) An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag. Budapest, 2015, 199–212.
- BOTTYÁN 1955 BOTTYÁN, Á.: Szkíták a magyar Alföldön [Scythians on the Great Hungarian plain]. Régészeti Füzetek 1. Budapest, 1955.
- CHOCHOROWSKI 1985 CHOCHOROWSKI, J.: Die Vekerzug-Kultur. Charakterik der Funde. Prace Archeologiczne 36. Warszawa–Kraków, 1985.
- CHOCHOROWSKI 1996 CHOCHOROWSKI, J.: Problem recepcji elementów kultury antycznej (greckiej) w kotlinie Karpackiej w VI w. p.n.e. Na marginesie dyskusji o genezie tzw. szarej ceramiki toczonyj (Problem der Rezeption der Elemente der antiken (griechischen) Kultur im Karpatenbecken im 6. Jh.v.u.Z. (Ein Diskussionsbeitrag zur Genese der sog. grauen Drehscheibenkeramik)). In: Chochorowski, J. (red.) Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziętolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim (Probleme der Bronze- und frühen Eisenzeit in Mitteleuropa. Festschrift für Marek Gedl zum 60. Geburtstag und zum 40. Jahrestag der wissenschaftlichen Tätigkeit an der Jagiellonen-Universität). Kraków 1996, 115–144.
- CSEH 1999 CSEH J.: Szkíta telepobjektum alaprajzának és felépítményének rekonstrukciós lehetőségei (Szolnok-Zagyvart) [Possible reconstructions of the ground plan and superstructure of a Scythian period settlement feature (Szolnok-Zagyvart)]. Ősrégészeti Levelek/Prehistoric newsletter 1 (1999)
- CSEH 2001 CSEH J.: Szkíta földművelők-állattartók településeinek régészeti nyomai a Zagyva mentén (településtörténeti kutatások Szolnok határában 1986–1990 között) [Archaeological traces of scythian farmers-livestock breeders along the river Zagyva (settlement history researches in outskirts of Szolnok between 1986–1990)]. In: Havassy P. (szerk./Hrsg.) Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora (Sie sind in Kämpfen siegreich. Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene). Gyulai katalógusok 10. Gyula 2001, 79–94.

- CZAJLIK et al. 2014 CZAJLIK, Z.–REMÉNYI, L.–TÓTH, F. M.: Új topográfiai eredmények a dédestapolcsányi Verebce-tető kutatásában II. – New topographical results from the research of Verebce-tető at Dédestapolcsány II. Magyar Régészet/Hungarian Archaeology 2014 (ősz/autumn) 1–9.
- CZIFRA 2006 CZIFRA SZ.: Megjegyzések a szkíta kori Alföld-csoport veremházainak kérdéséhez Bemerkungen zur Frage der Grubenhäuser der skythenzeitlichen Alföld-Gruppe). Archaeológiai Értesítő 131. (2006) 169–178.
- CZIFRA et al. 2012 CZIFRA SZ.–KREITER A.–SZÉLES É.–TÓTH M.–VIKTORIK O.: Kora vaskori korongolt kerámia a Kárpát-medencében (Early Iron Age wheel-turned pottery in the Carpathian Basin). Archeometriai Műhely 2011/3. (2012) 235–249. [online] Elérhető/Available at <http://www.ace.hu/am/> [Látogatva 2015. május 24./Accessed 24 May 2015]
- CZIFRA et al. 2015 CZIFRA, SZ.–KREITER, A.–PÁNCZÉL, P.: Typology versus petrography: analysis of unique Scythian Age cups from Nyírparasznya (Hungary). In: Szatmári, I. (Red.): An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei am 75. Geburtstag. Budapest, 2015. 67–80.
- D. MATÚZ 1997 D. MATÚZ E.: Késő bronzkori és kora vaskori háztípusok és rekonstrukciós kísérletek (Spätbronzezeitliche und früheisenzeitliche Häusertypen und ihre Rekonstruktionsversuche). BudRég XXXI. (1997) 211–227.
- GANINA 1984 GANINA/Ганина, О. Д.: Поселення ранньоскіфської доби поблизу с. Залісся [Early Scythian age settlement near village Zalessye]. Археологія/Arheologija (Kiev) 47 (1984) 68–79.
- GYUCHA 2002 GYUCHA A.: Újabb szkíta kori telepnyomok Békés megyéből (Later Scythian Age settlement vestiges from Békés County). BMMK 23. (2002) 59–88.
- ISTVÁNOVITS 1997 ISTVÁNOVITS E.: Nyíregyháza–Manda-bokor. Kora vaskori település a Kr.e. VI–IV. századból [Nyíregyháza–Manda-bokor. Early Iron Age settlement from the VI–IV. BC.]. In: Raczky, P., Kovács, T., Anders, A. (szerk./eds.) Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései (Path into the past. Rescue excavations on the M3 motorway). Budapest 1997, 75–80.
- KALICZ–KOÓS 1998 KALICZ, N.–KOÓS, J.: Siedlungsfunde der Früheisenzeit aus Nordostungarn. In: Hänsel, B.–Machnik, J. (Hrsg.) Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000–500 v.Chr.). Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 12. München, 1998, 423–436.
- KASHUBA–LEVITSKI 2012 KASHUBA, M.–LEVITSKI, O.: The Hallstatt house-building techniques of the Carpathian-Danube region and the emergence of circular pit-houses in the Early Scythian period in North-West Pontic. In: Blajer, W. (red.) Peregrinationes archaeologicae in Asia et Europa Joanni Chochorowski dedicate. Kraków, 2012, 573–582.

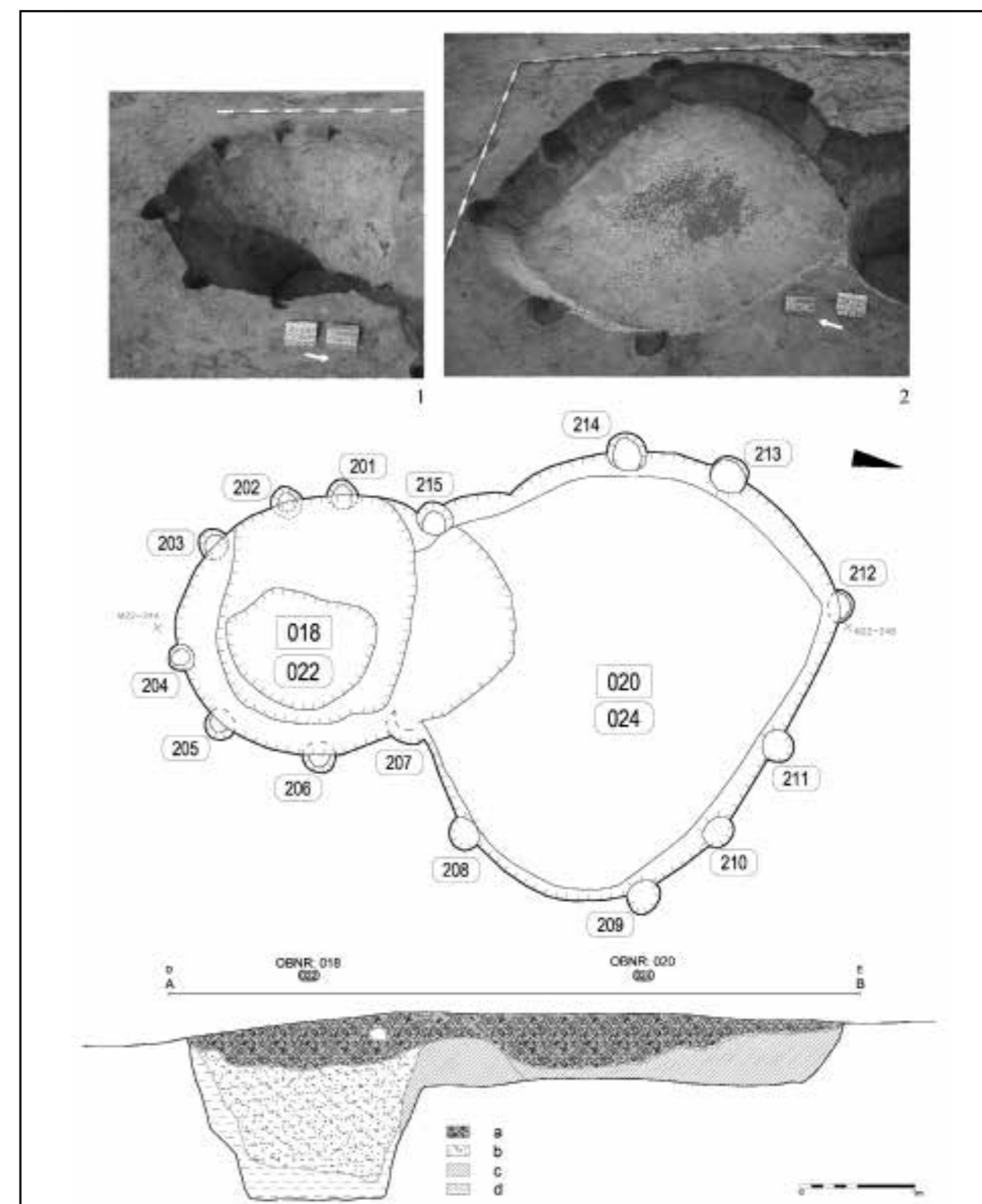
- KASHUBA et al. 2012 KASHUBA, M.–LEVITSKI, O.–DARAGAN, M.: Research on early grey wheel-thrown pottery (mid 7th to 6th century B.C.) in the barbarian milieu of the Eastern Carpathian region. In: Kern, A.–Koch, J. K.–Balzer, I.–Fries-Knoblach, J.–Kowarik, K.–Later, C.–Ramsel, P. C.–Trebsche, P.–Wiethold, J. (Hrsg.) Technologieentwicklung und –transfer in der Hallstatt- und Latènezeit. Langenweisbach 2012, 103–107.
- KEMENCZEI 1984 Kemenczei, T.: Die Spätbronzezeit Nordostungarns. Archaeologia Hungarica, Series Nova, LI. Budapest, 1984.
- KEMENCZEI 2009 KEMENCZEI, T.: Studien zu den Denkmälern skythisch Geprägter Alföld Gruppe. IPH XII. Budapest, 2009.
- KOVAČEVIĆ 2008 KOVAČEVIĆ, S.: Osvrt na strukturu i keramičku proizvodnju kasnohalštatskog naselja u Zbelavi kod Varaždina (A look at the structure and ceramic production of the late Hallstatt settlement in Zbelava near Varaždin). Prilozi 25 (2008) 47–80.
- KOZUBOVÁ 2013 KOZUBOVÁ, A.: Pohrebiská Vekerzugskej kultúry v Chotíne na juhozápadnom Slovensku (Die Gräberfelder der Vekerzug-Kultur in Chotín in der Südwestslowakei). Bratislava, 2013.
- LENGYEL 1960 LENGYEL, I.: Beiträge zur Ursprungsfrage der Kuštanovice-Kultur. FolArch XII. (1960) 61–69.
- MEDOVIĆ 1991 MEDOVIĆ, P.: Die Eisenzeitliche Besiedlung und ihre Funde. In: Hänsel, B.–Medovic, P.: Vorbericht über die jugoslawisch-deutschen Ausgrabungen in der Siedlung von Feudvar bei Mosorin (Gem. Titel, Vojvodina) von 1986–1990. BRGK 72. (1991) [1992] 144–151.
- MIROŠŠAYOVÁ 1987 MIROŠŠAYOVÁ, E.: Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej (Settlement of East Slovakia in the Hallstatt Period). SIA XXXV-1. (1987) 107–164.
- MIROŠŠAYOVÁ 1994 MIROŠŠAYOVÁ, E.: Sídliisko z neskorej doby halštatskej v Čečejevciach (Späthallstattzeitliche Siedlung in Čečejevce). SIA XLII-1. (1994) 37–68.
- NÉMETHI 1982 NÉMETHI, J.: Das späthallstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău. Dacia XXVI. (1982) 115–144.
- NÉMETHI 1984 NÉMETHI, J.: Contribuții la istoricul hallstattului țirziu din Nord-Vestul României în limina noilor descoperiri arheologice. Beiträge zur Geschichte der späten Hallstattzeit im Nordwesten Rumâniens im Lichte der neuen archäologischen Entdeckungen. Acta MP VIII (1984) 129–146.
- NÉMETHI 1988 NÉMETHI J.: Necropola Latène de la Pișcolț, jud. Satu Mare I. (Das latènezeitliche Gräberfeld von Pișcolț, Kr. Satu Mare I.). Thraco-Dacica IX/1-2. (1988) 49–73.
- PATAY 1961 PATAY P.: Az alsótelekesi vaskori temető (Cimetière de l'âge du fer à Alsótelekes). FolArch XIII. (1960) 27–50.
- PATAY–B. KISS 2002 PATAY P.–B. KISS Zs.: Az Alsótelekes–dolinkai szkítakori temető közöletlen sírjai (az 1962. és 1964. évi feltárás eredményei) (Die Unpublizierten Gräber des skythenzeitlichen Gräberfeldes von Alsótelekes–Dolinka (Die Ergebnisse der Freilegungen der Jahre 1962 und 1964)). FolArch XLIX-L. (2001–2002) [2002] 79–141.

- PATEK 1984 PATEK, E.: Die Nordosttransdanubische Hallstattgruppe: ein Überblick. *MittArchInst* 12–13. (1982–1983) [1984] 59–84.
- PÁRDU CZ 1940 PÁRDU CZ M.: Bronz-, szkíta-, La Tène- és germánkori temető Hódmezővásárhely–Kishomokon (Ein Gräberfeld in Hódmezővásárhely–Kishomok aus der Bronze-, Skythen-, La Tène- und Germanenzeit). *Dolg XVI* (1940) 79–99.
- POLGÁR 2003 POLGÁR P.: Késő bronzkori település Esztergom–Helemba-szigeten (Late Bronze Age settlement at Esztergom–Helemba-sziget). *Ősrégészeti Levelek/Prehistoric newsletter* 5 (2003) 68–81.
- POPOVICH 1997 POPOVICH, I.: Periodization and chronology of Kushtanovica type site in the Transcarpathian region. *JAMÉ XXXVII–XXXVIII*. (1995–1996) [1997] 77–114.
- POPOVIČ 1981 POPOVIČ, D.: Keramika starijeg gvozdenog doba u Sremu (Die Keramik der älteren Eisenzeit in Syrmien). *Fontes Archaeologiae Iugoslaviae*, IV. Beograd 1981.
- ROMSAUER 1993 ROMSAUER, P.: Nové nálezy Vekeřzugeskej skupiny z Nitry (Neufunde der Vekeřzug-Gruppe aus Nitra). *SIA XLI-1*. (1993) 5–39.
- SMIRNOVA/СМИРНОВА 1996 SMIRNOVA/СМИРНОВА, Г. И.: Немировское городище – общая характеристика памятника VIII–VI вв. до н.э. (The Nemirovskoye site of ancient settlement: a general description of monument) *Археология (Киев)* 4. (1996), Ris. 3;
- SMIRNOVA 1997 SMIRNOVA, G. I.: Skythische kannelierte Keramik im Waldsteppengebiet des nördlichen Pontus und ihre Beziehungen zum hallstattzeitlichen Donau-Karpaten-Raum. In: Becker, C.–Dunkelmann, M.–L.–Metzner-Nebelsick, C.–Peter-Röcher, H.–Roeder, M.–Teržan, B. (Hrsg.) *Χρόνος. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel. Internationale Archäologie – Studia honoraria*. Espelkamp, 1997. 627–636.
- SMIRNOVA/СМИРНОВА 1998 SMIRNOVA/СМИРНОВА, Г. И.: Скифское поселение на Немировском городище: общие данные о памятнике (A Scythian settlement in Nemirov hill-fort: general information about the monument). *МАИЕТ/МАИЭТ VI*. (1998) 77–121. Ris. 3, 8.
- SMIRNOVA/СМИРНОВА 2001 SMIRNOVA/СМИРНОВА, Г. И.: Заключительный сезон работ на раннескифском поселении у с. Долиняны [Final excavation season on the Early Scythian Age settlement in the village Dolinyany]. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа (Санкт-Петербург)* 35. (2001) 59–73.
- SMIRNOVA/СМИРНОВА 2004 SMIRNOVA/СМИРНОВА, Г. И.: Состояние изучения Западно-Подольской группы памятников раннескифского времени в Лесостепной Скифии в конце XX века (To the studies of the West-Podolian group of the monuments of the Archaic Scythian period in the forest-steppe Scythia). In: Chochorowski, J. (red./ed.) *Kimmerowie, scytowie, sarmaci. Księga poświęcona pamięci Tadeusza Sulimirskiego/ Cimmerians, Scythians, Sarmatians. In memory of professor Tadeus Sulimirski*. Kraków, 2004, 409–429.

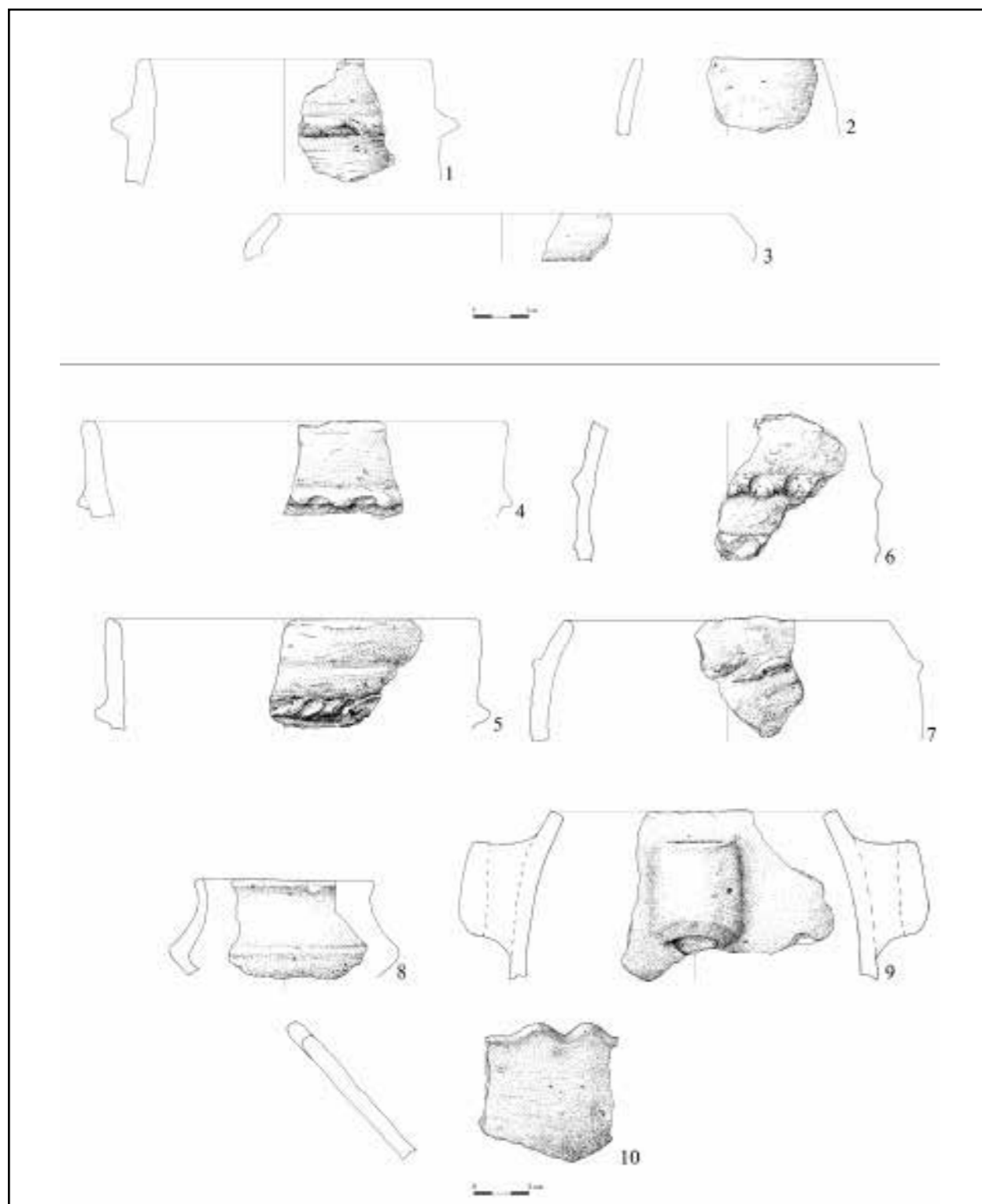
- SOLOVYOV 2010 SOLOVYOV, S. L. Greeks and indigenous population in Berezan (Borysthenes). In: Tréziny, H. (ed.) *Grecs et indigènes de la Catalogne à la mer Noir. Actes des rencontres du programme européen Ramses² (2006-2008)*. Bibliothèque d'archéologie méditerranéenne et africaine, 3. Paris–Marseille, 2010. 291–303
- STEGMANN-RAJTÁR 2002 STEGMANN-RAJTÁR, S.: Keramika ako kritérium regionálneho členenia kultúrnej oblasti tvar a výzdoba hrobovej keramiky v severovýchodnomhálštatskom kultúrnom okruhu (Keramik als Kriterium für die Regionale Gliederung eines Kulturgebietes. Zur Form und Verzierung von Grabkeramik im Nordöstlichen Hallstattkulturkreis). *ŠtZ* 35. (2002) 193–202.
- SÜMEGI et al. 2004 SÜMEGI, P.–TIMÁR, GY.–GULYÁS, S.–JUHÁSZ, I.: The study area. In: Sümegi, P.–Gulyás, A. (eds.) *The Geohistory of Bátorliget marshland. An Example for the Reconstruction of Late Quaternary Environmental Changes and Past Human Impact from the Northeastern Part of the Carpathian Basin*. *Archaeolingua, Series Maior* 16. Budapest, 2004. 29–32.
- SZABÓ et al. 2007 SZABÓ, M.–TANKÓ, K.–SZABÓ, D. 2007. La mobilier céramique. In: Szabó, M. (dir.) *L'Habitat de l'époque de La Tène*, Sajópetri–Hosszú dűlő. Budapest 2007, 229–252.
- VASIĆ 1987 VASIĆ, R.: Bosutska grupa [The Bosut group]. In: Gabrovec, S. (red.) *Praistorija jugoslovenskih zemalja V. Željezno doba*. Sarajevo 1987, 536–554.
- VERES 2003 VERES J.: Szkítakori település Polgár határában (Scythian settlement on the outskirts of Polgár). *Ősrégészeti Levelek/Prehistoric newsletter* 5 (2003) 83–93.
- V. SZABÓ 2004 V. SZABÓ G.: Ház, település és településszerkezet a késő bronzkori (BD, HA, HB periódus) Tisza-vidéken (Houses, Settlements and Settlement Structures in the Tisza Region of the Late Bronze Age (Periods BD, HA, HB)). In: Nagy E. Gy.–Dani J.–Hajdú Zs. (szerk.) *ΜΩΜΟΣ II. Óskoros Kutatók II. Összejövetelének konferenciakötete*. Debrecen, 2004, 137–170.

1. kép: Nyírparasznya, III. forduló. A lelőhely és környezete a második katonai felmérésen
 Fig. 1: Nyírparasznya, III. forduló. The site and its environment on the map of the Second Military Ordnance Survey

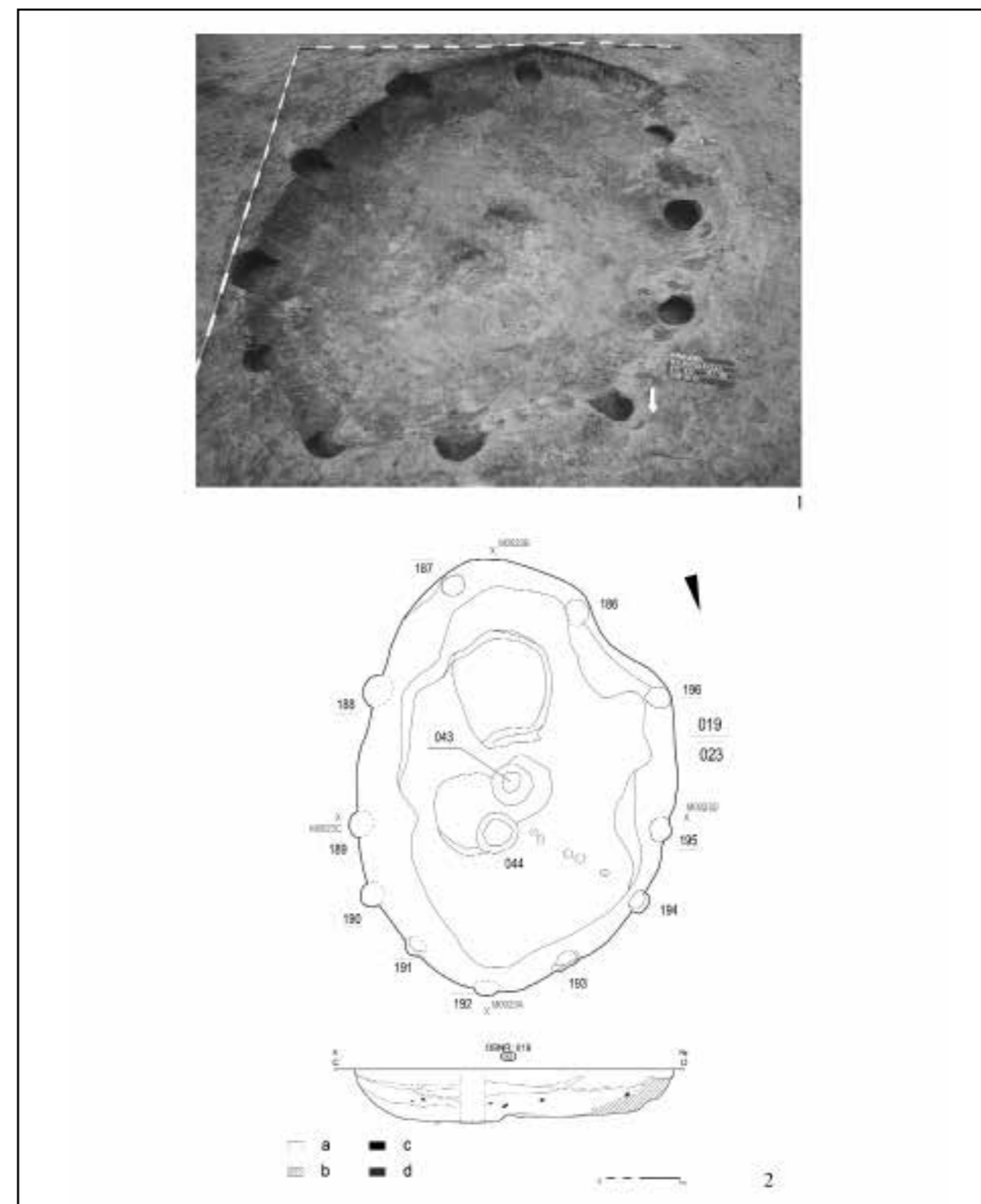

2. kép: Nyírparasznya, III. forduló. 1–2. Az OBNR 18/SNR 22. és az OBNR 20/SNR 24. épületek bontás utáni állapota; 3. A két jelenség alap- és metszetrajza
 Jelkulcs: a. kevert szürkésfekete homok; b. kevert szürkésbarna homok; c. sárgásbarna homok; d. sárgásfekete homok
 Fig. 2: Nyírparasznya, III. forduló. 1–2. Buildings OBNR 18/SNR 22 and OBNR 20/SNR 24 after excavation; 3. groundplan and section of the two features
 Key: a. mixed greyish-black sand; b. mixed greyish-brown sand; c. yellowish-brown sand; d. yellowish-black sand

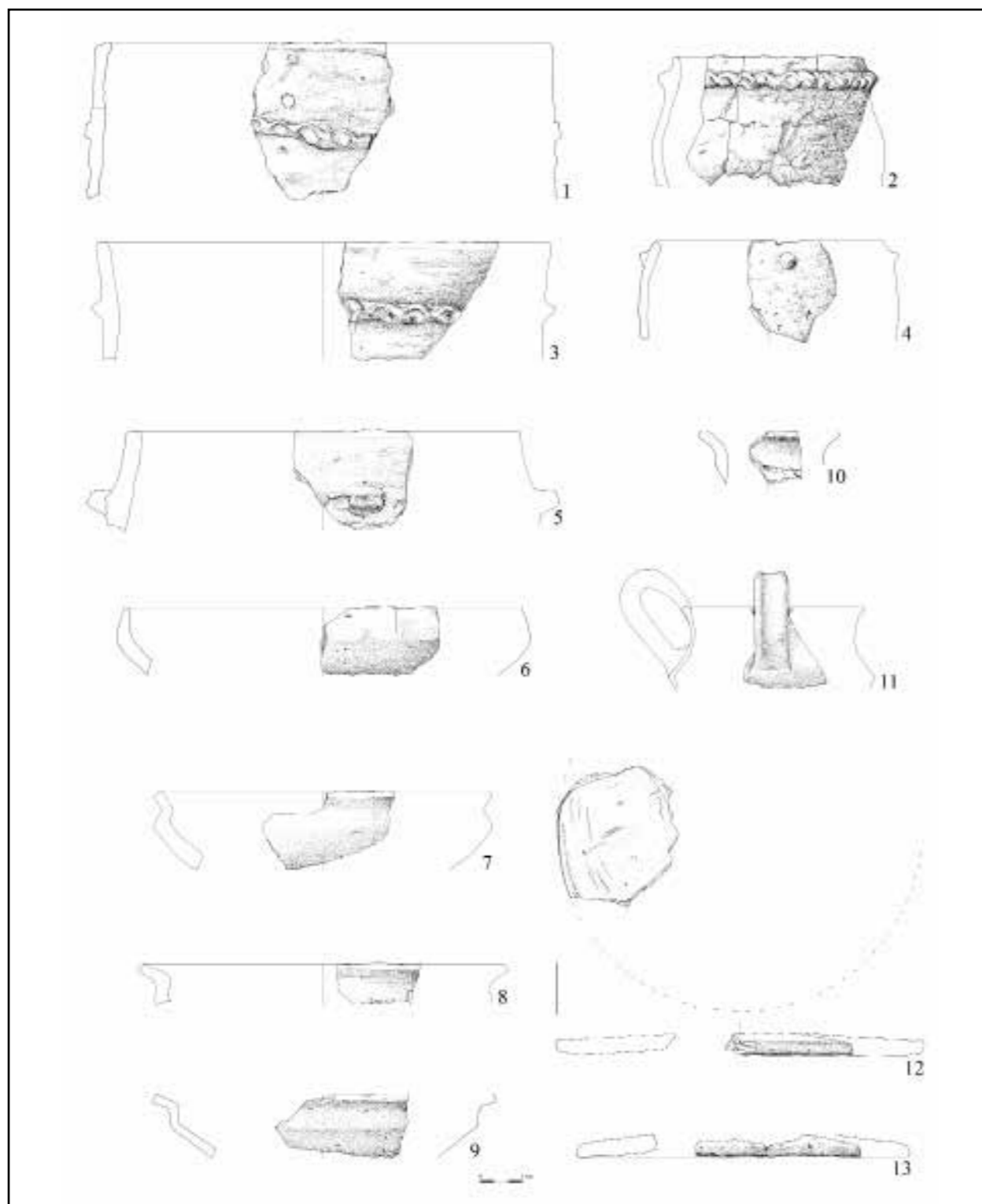
3. kép: Nyírparasznya, III. forduló. Válogatás az OBNR 18/SNR 22. és az OBNR 20/SNR 24. épületek kerámiaanyagából.

Fig. 3: Nyírparasznya, III. forduló. Selection of the pottery finds from Buildings OBNR 18/SNR 22 and OBNR 20/SNR 24

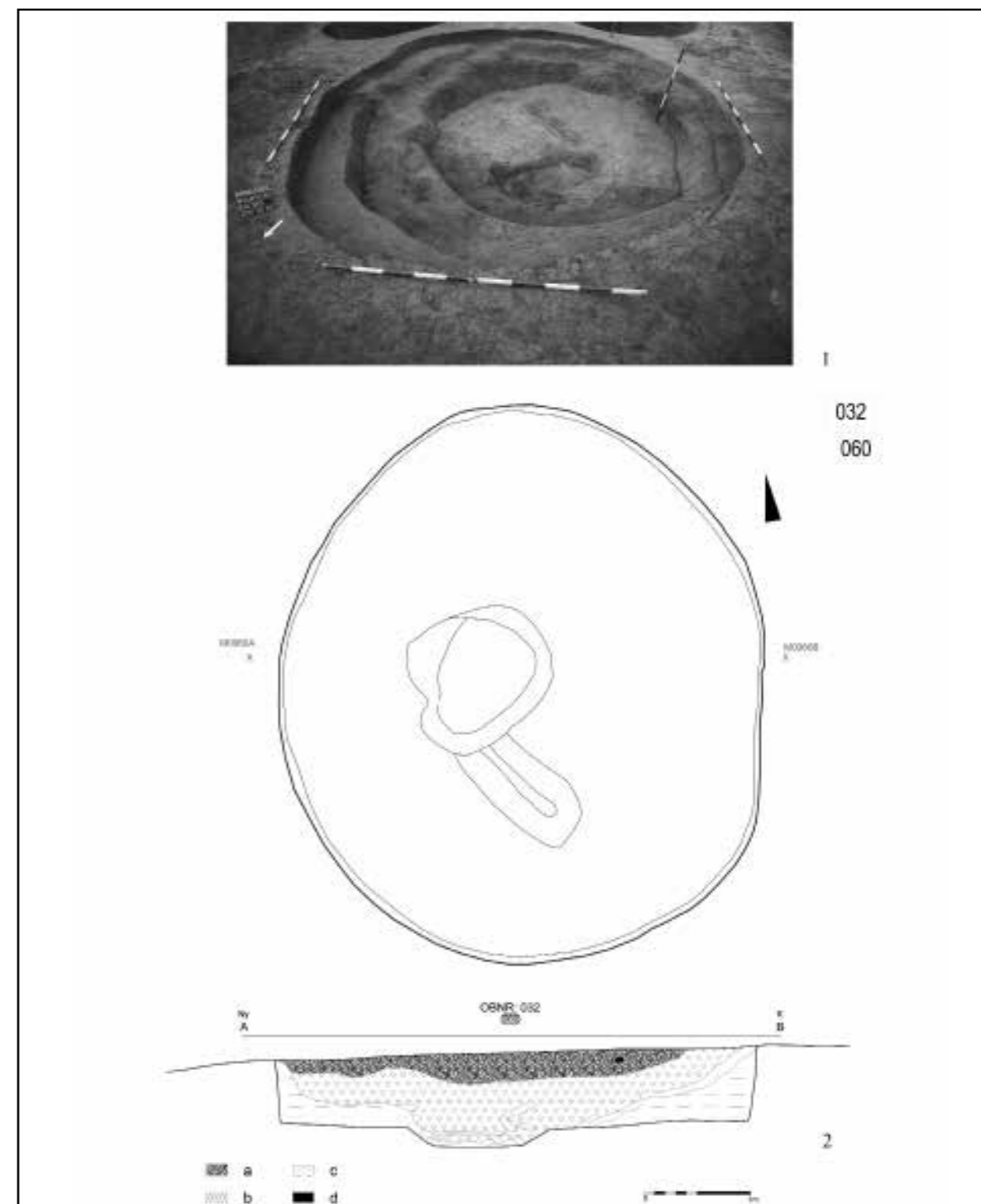

4. kép: Nyírparasznya, III. forduló. 1. Az OBNR 19/SNR 23. épület ásatási fotója; 2. alap- és metszetrajza
Jelkulcs: a. paticsal kevert szürkésfekete homok; b. sárgásbarna homok; c. kerámia; d. patics

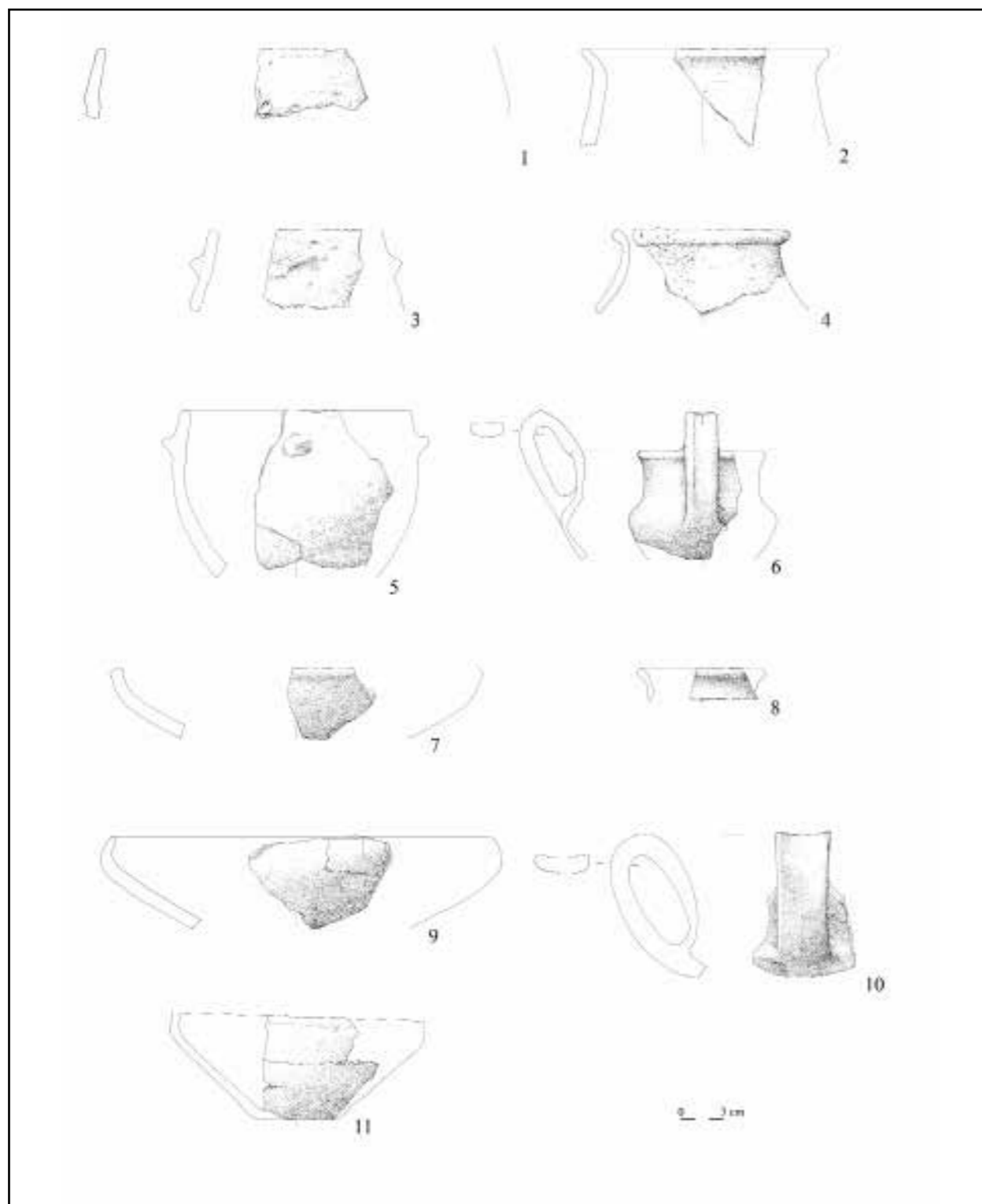
Fig. 4: Nyírparasznya, III. forduló. 1. Excavation photo of Building OBNR 19/SNR 23; 2. its groundplan and section
Key: a. greyish-black sand mixed with burnt daub; b. yellowish-brown sand; c. pottery; d. burnt daub

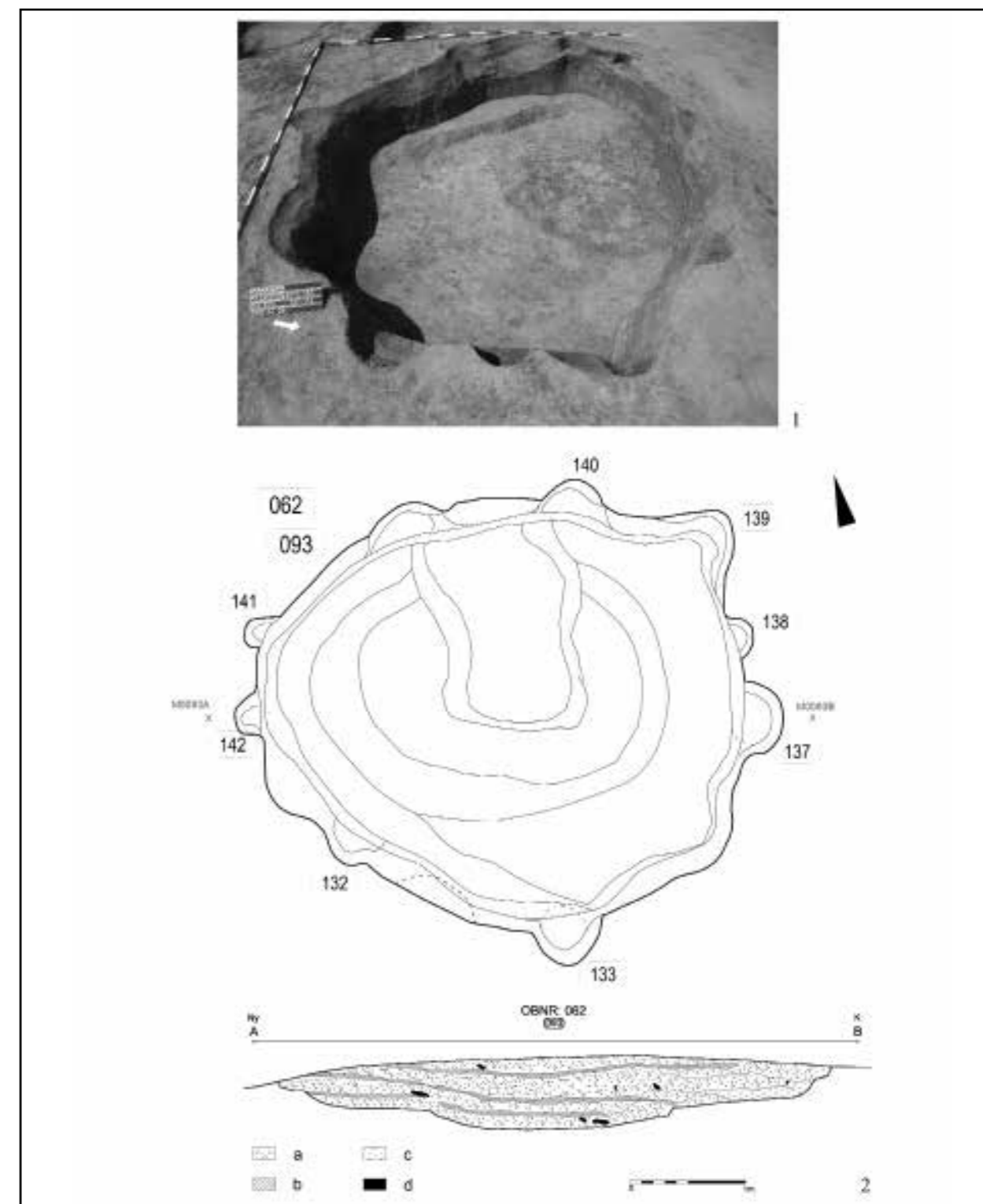
5. kép: Nyírparasznya, III. forduló. Válogatás az OBNR 19/SNR 23. épület kerámiaanyagából
 Fig. 5: Nyírparasznya, III. forduló. Selection of the pottery finds from Building OBNR 19/SNR 23

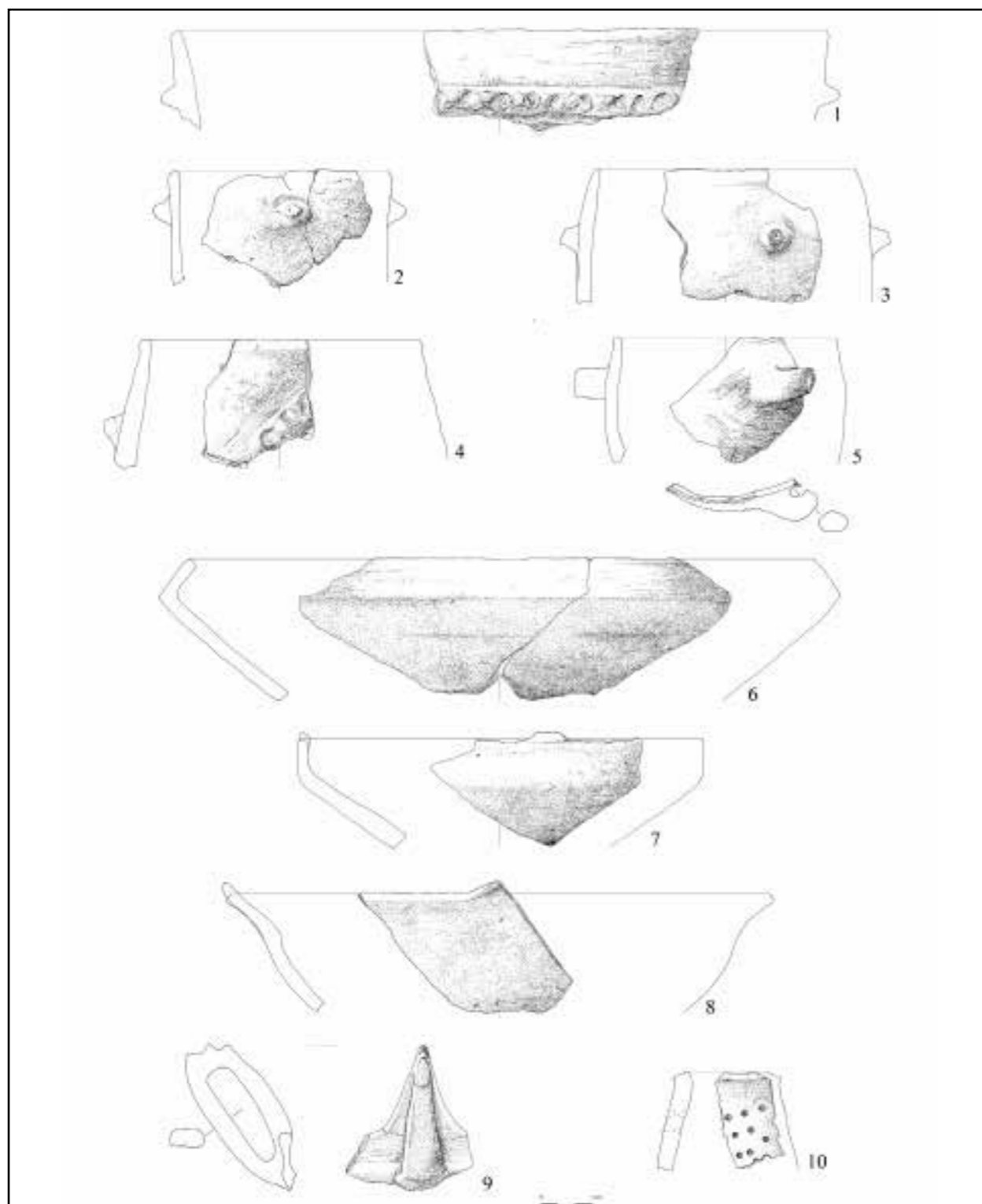
6. kép: Nyírparasznya, III. forduló. 1. Az OBNR 32/SNR 60. épület ásatási fotója; 2. Alap- és metszetrajza
 Jelkulcs: a. szürkésfekete homok; b. paticsszemcsékkel kevert, sárga foltos szürke homok; c. szürkével kevert sárga homok; d. kerámia
 Fig. 6: Nyírparasznya, III. forduló. 1. Excavation photo of Building OBNR 32/SNR 60; 2. its groundplan and section
 Key: a. greyish-black sand; b. grey sand with yellow lenses mixed with specks of burnt daub; c. yellow sand mixed with grey sand; d. pottery

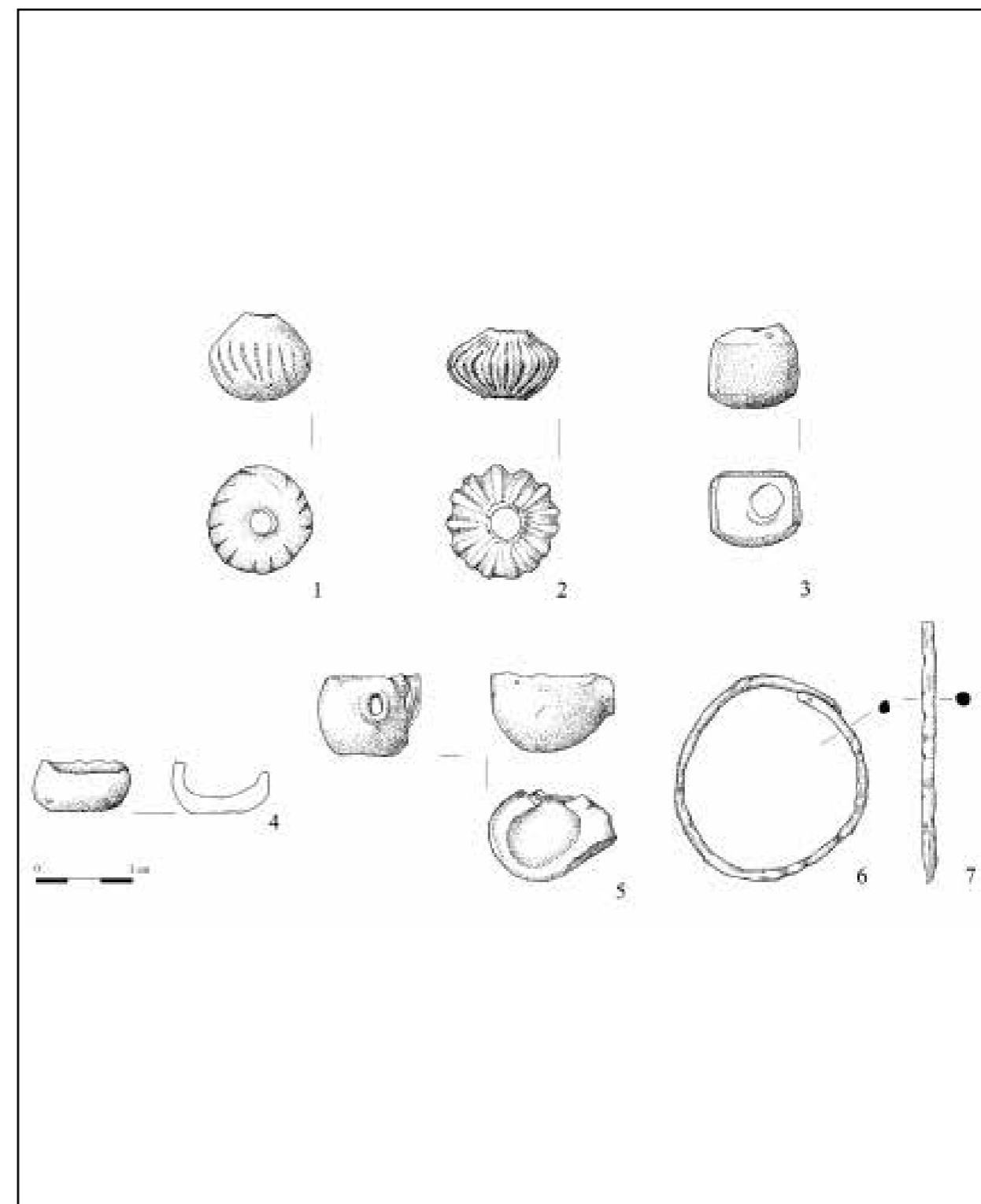
7. kép: Nyírparasznya, III. forduló. Válogatás az OBNR 32/SNR 60. épület kerámiaanyagából
 Fig. 7: Nyírparasznya, III. forduló. Selection of the pottery finds from Building OBNR 32/SNR 60

8. kép: Nyírparasznya, III. forduló. 1. Az OBNR 62/SNR 93. épület ásatási fotója; 2. Alap- és metszetrajza
 Jelkulcs: a. szürkésbarna kevert homok; b. kovárványos szürke homok; c. sárgásszürke homok; d. kerámia
 Fig. 8: Nyírparasznya, III. forduló. 1. Excavation photo of Building OBNR 62/SNR 93; 2. its groundplan and section
 Key: a. greyish-brown mixed sand; b. lamellar grey sand; c. yellowish-grey sand; d. pottery

9. kép: Nyírparasznya, III. forduló. Válogatás az OBNR 62/SNR 93. épület kerámiaanyagából
 Fig. 9: Nyírparasznya, III. forduló. Selection of the pottery from Building OBNR 62/SNR 93

10. kép: Nyírparasznya, III. forduló, leletanyag 1–3. Orsógombok; 4. Miniatűr edény; 5. Agyagkanál; 6–7. Vastárgyak
 Fig. 10: Nyírparasznya, III. forduló, selection of finds. 1–3. Spindle whorls; 4. miniature vessel; 5. clay ladle; 6–7. iron artefact